

РОЗДІЛ ІV

ВЧИТЕЛЬ ЯК СУБ'ЄКТ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 378.14

СЕРЕДА І. В.

м. Миколаїв, Україна

СУБ'ЄКТНІ ОСНОВИ В РОБОТІ ВИКЛАДАЧА ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН ЯК УМОВА ЙОГО ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

У статті висвітлюються суб'єктні основи в роботі викладача педагогічних дисциплін як умова формування його професійної майстерності. Аналізується досвід організації спілкування зі студентами та викладання педагогічних дисциплін з позицій суб'єктності.

Ключові слова: педагогічна майстерність, самовиховання, суб'єктний підхід.

Актуальність проблеми. У сучасному соціокультурному просторі особливої значущості набуває виховання активного громадянина, відповідальної, творчої особистості, здатної до постійного саморозвитку, спроможної реалізувати свій потенціал на користь суспільству [3]. А це, в свою чергу, вимагає формування відповідних рис викладача ВНЗ. На розв'язання цих завдань спрямовані Національна доктрина розвитку освіти України в XXI столітті (2001), Закон України «Про вищу освіту» (2002), Програма щодо реалізації положень Болонської декларації в системі вищої освіти і науки України (2004), Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (2004) та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. На сучасному етапі освіта України відходить від тотальної уніфікації навчально-виховного та управлінського процесів, реформується на засадах демократизму, національної спрямованості, інтегративності, гуманізації, особистісної орієнтації, технологізації [2;4]. У сучасних наукових дослідженнях активно розглядаються особливості розвитку освіти, в тому числі університетської (В.Г.Кремень, О.Я.Савченко, О.В.Глузман, Т.І.Левченко та ін.), проблеми її індивідуалізації та особистісної орієнтації (О.М.Пехота, А.М.Старева, Т.В.Тихонова та ін.), гуманізації та гуманітаризації (І.А.Зязюн, Г.О.Балл, Є.С.Барбіна, В.М.Доній, В.О.Зайчук, Т.І.Койчева, В.Г.Кузнєцова, Н.Г.Ничкало, Л.Є.Петухова та ін.); форму-

вання творчої, соціально активної особистості (Т.І.Сущенко, Н.В.Кічук, С.О.Сисоєва, В.Л.Федяєва та ін.). Проте недостатньо висвітленим у теоретичному аспекті залишається феномен суб'єктності як важливого фактору розвитку особистості взагалі, і формування професійної майстерності викладача педагогічних дисциплін зокрема.

Метою даної статті є виділення суб'єктних основ в роботі викладача педагогічних дисциплін як умови формування його професійної майстерності.

Виклад основного матеріалу. *Суб'єкт* як свідомо істота, творець об'єктивного, предметного і соціального світу здатний на вибір, на оцінку, самооцінку, саморегуляцію, самореалізацію, на формування свого суб'єктивного світу. Він має потенційну можливість здійснювати перетворювально-творчу діяльність. Тому *суб'єктність* у роботі викладача педагогічних дисциплін ми визначаємо як поєднання активно-творчої позиції в особистісно-професійному розвитку та усвідомлення власної відповідальності за його результати. Саме ці дві складові значною мірою зумовлюють, на наш погляд, формування професійної майстерності викладача.

Професійна майстерність викладача педагогічних дисциплін передбачає не лише досконалий рівень фахових знань, умінь та навичок. Це, звісно, і формування певних особистих якостей – гуманності, емпатії, толерантності тощо. Це і майстерне володіння педагогічною технікою та використання ефективних технологій та методик навчально-виховного процесу.

Майстерність викладача визначається великою мірою його вмінням організації навчально-виховної діяльності і тих відносин, що складаються в процесі цієї діяльності. Тому важливим для ефективного особистісно-професійного розвитку студентів ми вважаємо не лише організацію різних видів, форм і методів роботи з педагогічних дисциплін, а й ту систему відносин, які складаються між викладачем і студентом: їх спрямованість, характер, методи і прийоми взаємодії.

Як показало дослідження, студенти віддають перевагу таким стосункам у системі «викладач-студент», які ґрунтуються на довірі, взаєморозумінні, співучасті, умінні викладача завойовувати авторитет не владою, а власною особистістю. Значно легше вдається організувати ефективну взаємодію зі студентами таким викладачам, у яких розвинені перцептивні та комунікативні здібності. Вони об'єктивно, неупереджено сприймають особистісні властивості і конкретні вчинки студентів, їх мотиви й переживання, розуміють індивідуальні та вікові особливості сту-

дентів. Емпатія, чутливість до внутрішнього, духовного життя вихованців, глибоке розуміння їх думок і почуттів виступають як основа спілкування викладача і студентів.

Якщо ж викладач поводить себе нещиро, не розуміє і не сприймає внутрішнього світу студентів, демонструє відсутність емпатії та толерантності, то він не здатний впливати на розвиток їх особистості, не може створити сприятливий психолого-педагогічний клімат у студентській групі. Тому визначальною у взаємовідносинах викладача і студентів є їх суб'єкт-суб'єктний характер, емпатія, толерантність, мудре поєднання вимогливості і поваги. Адже результат саморозвитку є самодетермінованим, внутрішньо спричиненим, а діяльність наставника – виступає лише як умова для генези того чи іншого психічного утворення.

Таким чином, управління формуванням студента як особистості і фахівця може дати очікуваний результат, коли воно впливатиме на нього через максимальне розгортання внутрішньої активності, через організацію його внутрішніх сил, що визначають його поведінку. А це під силу викладачу, який є не лише висококваліфікованим фахівцем, а й володіє такими особистісними характеристиками, які роблять його здатним виховувати студентів своєю особистістю.

Освітній простір, орієнтований на особистісно-професійний саморозвиток, ґрунтується на повазі та розумінні студента, сприйнятті його як рівноправного суб'єкта педагогічної взаємодії, як особистості з індивідуальними запитами і потребами. Саме суб'єкт-суб'єктний характер стосунків викладача і студента є такою моделлю взаємин, яка заперечує маніпулювання вихованцем. Виховна цінність даної моделі полягає в тому, що вона є основою для того, щоб настанови викладача-куратора трансформувались у власні переконання студента і надавали їм необхідну смислоціннісну спрямованість.

У відповідності до загальних засад гуманістичної парадигми освіти педагогічне керівництво діяльністю студентів розглядається нами не як організований вплив на них, а як *фасилітація*, допомога, супровід, як процес організації спілкування, співпраці і співтворчості вихованців і наставників, педагогічної підтримки тих, хто навчаються, у самоактуалізації, самоствердженні, самореалізації. Педагогічний супровід процесу навчання і виховання студентів повинен мати індивідуалізований, особистісний характер, який би не заважав ініціативі студентів, а максимально сприяв творчій самореалізації в різних видах діяльності. Особливо ефективною вважаємо позицію педагога як помічника, на-

тхненника, співпрацівника студента. Передусім у таких ситуаціях, коли студент нерішучий, малокомунікабельний, не користується авторитетом в групі, або вперше виступає з доповіддю на конференції, йде на свій перший урок, проводить виховний захід.

Важливою особливістю педагогічного супроводу самовиховання є забезпечення кожному студенту успіху в цій діяльності. Для цього використовуються такі основні прийоми:

- надання альтернатив для самостійного вибору – не нав'язування власної позиції, а надання студентам можливості самим приймати рішення;
- спільні роздуми, які допомагають знайти вірний шлях чи вірне рішення;
- спонукання до самоаналізу, рефлексії;
- звернення до досвіду старшокурсників, успішних студентів і випускників. Цей прийом допомагає тактовно, у непрямій формі вказати студентам, як правильно вчинити, як виправити ті чи інші недоліки;
- порада – цей прийом доречний тоді, коли студент дійсно його потребує, коли в нього щось не виходить, не дивлячись на великі зусилля;
- натяк – коли ситуація потребує втручання, але не дозволяє здійснити його прямо (наприклад, коли студент-практикант веде урок або проводить виховний захід);
- підказка, коли вона не змінює сутності думки (висловлювання) студента, а лише коригує її;
- підбадьорювання студента – вираження відвертої зацікавленості в успіху, позитивне навіювання, схвалення;
- прояв захоплення діями студента у вигляді словесних оцінок, жартівливих виразів, різних символів;
- навіювання – полягає у використанні словесних формул, які проникають у свідомість особистості і стають регуляторами її поведінки. Особливо ефективний прийом для сором'язливих, нерішучих студентів, із зниженою самооцінкою;
- прийом авансування – дещо завищена оцінка діяльності студента із зазначенням того, що треба виправити в майбутньому.

Орієнтація педагогічної підготовки студентів університету на особистісно-професійне самовиховання і саморозвиток здійснювалась шляхом спрямування дисциплін педагогічного циклу на відповідну теорію і практику. Традиційні цілі, зміст, форми і методи навчання дисциплін педагогічного циклу не сприяють формуванню достатнього рівня самовиховної активності студентів. Тому необхідно було збагатити головні компоненти традиційних педагогічних курсів: «Педагогіка», «Основи педагогічної майстерності», «Методика виховної роботи», «Історія педагогіки», «Освітні технології» сучасними ідеями

та концепціями розвитку особистості, технологіями самовдосконалення та життєтворчості.

На кожному етапі педагогічної підготовки поглиблювалося розуміння студентами власної індивідуальності, потреб, мотивів, цілей та способу свого життя, як сучасного, так і майбутнього. Продовжувалося формування самосвідомості, суб'єктності як активно-творчої позиції студента в розвитку його особистісних і професійних якостей. У процесі орієнтації педагогічної підготовки на самовиховання особистості студент усвідомлює провідні мотиви власної життєдіяльності – життєтворення, самовдосконалення, самореалізацію. Відповідно до цього повинні коригуватися майбутні форми діяльності студентів.

Зміст викладання дисциплін педагогічного циклу будувався таким чином, щоб поступово збагатити мотивацію самовиховної діяльності студента, спонукати до такої діяльності. Як свідчать результати дослідження, організації цілеспрямованої роботи з самовиховання особливо потребують студенти молодших курсів (I–II). У молодих людей цього віку висока мотивація до самовдосконалення, але ще не зовсім сформована самосвідомість особистості, система цінностей, стиль життя. До того ж студенти не завжди в достатній мірі володіють методами самоорганізації та саморегуляції.

Тому орієнтація викладання педагогічних дисциплін на особистісно-професійне самовиховання починається на другому курсі, коли студенти вперше знайомляться з курсом «Педагогіка». Під час вивчення даної дисципліни у них формується усвідомлення того, що сучасний фахівець в галузі освіти має не лише надавати освітні послуги на високому рівні, а й орієнтуватись на постійний власний саморозвиток, має стати суб'єктом організації власної життєдіяльності. Мета з традиційної (вивчення процесів навчання і розвитку людини) переноситься на особистісно орієнтовану (вивчення процесів навчання, виховання і розвитку особистості з метою життєтворчості, подальшого вдосконалення і самореалізації). Зміст предмету збагачується новими поняттями: «Особистість», «Самовиховання особистості», «Самопізнання», «Гуманістичне виховання», «Життєтворення», «Суб'єктність».

Наступним у ході експерименту була конкретизація мети і завдань курсу «Основи педагогічної майстерності» (II–III курс) згідно їх орієнтації на самовиховання особистості студента. Курс спрямовує студентів не тільки на теоретичну підготовку до майбутньої професійної діяльності

ті, але й на розвиток творчого потенціалу особистості педагога, формування практичної готовності до керівництва навчально-виховним процесом. Головною метою курсу є формування у студентів потреб професійного розвитку за умови вивчення технології самоорганізації педагогічної діяльності. Особлива увага при вивченні цього курсу приділялась особистісно-професійному самовихованню студента, його змісту, формам і методам, особистісній діагностиці. В робочу програму курсу було введено: лекційне заняття «Ціннісні орієнтації та життєві стратегії особистості» (II курс), «Образ і стиль життя сучасної особистості» (II курс); практичні заняття: «Імідж сучасного студента», «Саморегуляція», «Напрями самовиховання студента» (II курс).

Під час вивчення різних тем, що стосуються особистості майбутнього педагога, ми практикували діагностування тих чи інших якостей та індивідуальних особливостей студентів, їх самоаналіз і самооцінку студентами. Зокрема, таких особливостей, як: комунікативність, емпатія, емоційна стабільність, тип мислення, темперамент, особливості пам'яті, уваги та уяви. Відповідно разом зі студентами накреслювались шляхи розвитку тих чи інших якостей з метою гармонізації особистості.

Важливим змістовим компонентом педагогічної підготовки є нова дисципліна – «Освітні технології», яка викладається на IV курсі. Серйозна увага приділяється в ній особистісно орієнтованим технологіям навчання: розвивальному, модульно-розвивальному навчанню, проектній технології, навчанню як дослідженню, адаптивній системі навчання, створенню в навчальному процесі «ситуацій успіху» [5]. Особливий інтерес у студентів викликали проблеми впровадження кредитно-модульної системи навчання, яка є однією з перспективних сучасних технологій і визначена провідною в системі вищої університетської освіти згідно європейських стандартів,

прийнятих Болонською конвенцією. Ця технологія передбачає, з одного боку, високий рівень стандартизації навчальних планів та програм, а, з іншого, високий рівень свідомості, самостійності та відповідальності студента у навчально-виховному процесі. При цьому суттєво змінюється інститут кураторства, якому відводиться провідна роль у налагодженні ефективного навчання та виховання студентства.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що високий професійно-педагогічний рівень сучасного викладача – це як результат реалізації засвоєних ним новітніх освітніх технологій, так і вияв його моральної та інтелектуальної культури, його бажання та спроможність бачити в особі студента свого помічника, колегу в науковому пошуку, а не підлеглого. В системі вищої освіти має бути створена атмосфера, в якій студент зможе актуалізувати власні потреби, виділити серед них самовдосконалення і самореалізацію як домінуючі мотиви перебування в стінах вищого навчального закладу. Відповідно важливою функцією викладача виступає фасилітація, підтримка студента, сприяння його успішному просуванню в морі навчальної інформації, полегшення методологічних і методичних проблем, що виникають. Адже сьогодні не знання виступають ідеалом освіченої людини, а уміння творчо їх застосовувати.

Література

1. Іванцев Л.І. Становлення особистості майбутнього вчителя як суб'єкта життєтворчості. Дис. канд. пс. наук. – К., 2003. – 180 с.
2. Кремень В.Г. Современные общецивилизационные тенденции развития и их влияние на систему образования // Высшее образование: проблемы и перспективы развития. – К., 1995. – с.14-15.
3. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті // Освіта України. – 2001. – № 29. – с. 4-6.
4. Огнев'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. – К., 2003. – 448 с.
5. Освітні технології: Навч.-метод. посіб. / За заг. ред. О.М.Пехоти. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.

СЕРЕДА И.В.

СУБЪЕКТНЫЕ ОСНОВЫ В РАБОТЕ ПРЕПОДАВАТЕЛЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН КАК УСЛОВИЕ ЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО МАСТЕРСТВА

В статье освещаются субъектные основы в работе преподавателя педагогических дисциплин как условие формирования его профессионального мастерства. Анализируется опыт организации общения со студентами и преподавания педагогических дисциплин с позиций субъектности.

Ключевые слова: педагогическое мастерство, самовоспитание, субъектный подход.

SEREDA I. V.

SUBJECT BASES IN WORK OF TEACHER OF PEDAGOGICAL DISCIPLINES AS CONDITION OF HIS PROFESSIONAL SKILLS

In the article subject bases in work of teacher of pedagogical disciplines as condition of forming of his professional skills is lighted. Experience of organization of intercourse with students and teaching of pedagogical disciplines from positions of the self is analysed.

Key words: pedagogical skills, self-education, subject approach.